

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ
Факультет соціальної та психологічної освіти
Кафедра психології

Уманець Тетяни Сергіївни

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ
ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА З РІЗНИМ
СТАЖЕМ РОБОТИ

спеціальність 053 Психологія

РЕФЕРАТ

магістерської роботи
за освітньо-професійною програмою
«Психологія»

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК: кандидат
психологічних наук, доцент кафедри
психології Якимчук Б.А.

Умань – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА	7
1.1. Основні етапи розвитку особистості психолога- професіонала.....	7
1.2. Професійно важливі якості особистості фахівця.....	12
1.3. Особливості професійної діяльності практичного психолога в закладах освіти.....	30
РОЗДІЛ 2. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ	35
2.1 Основні етапи дослідження та обґрунтування вибірki і бази дослідження.....	35
2.2. Розробка анкети практичного психолога, що працює в системі освіти і аналіз отриманих з її допомогою даних	37
2.3. Особливості прояву соціального інтелекту у практичних психологів з різним стажем роботи	59
2.4. Характеристика типів відносин практичних психологів до інших людей	68
ВИСНОВКИ.....	82
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	89
ДОДАТКИ	98

ВСТУП

Актуальність дослідження. Специфіка професії психолога визначається вмістом його діяльності як фахівця, який контактує з внутрішнім світом іншої людини в процесі вирішення практичних професійних завдань. Необхідно, щоб психолог мав такі особистісні характеристики, які допомогли б йому створити максимально сприятливі умови для розвитку самосвідомості і здійснення особистісних змін людини, яка звернулася до нього за допомогою. В останні роки сучасна вітчизняна психологічна теорія і практика збагатилася новими ідеями і підходами, як загальнотеоретичного, так і прикладного характеру, щодо аналізу особистості практичного психолога в процесі його професійної діяльності (Г. Балл, А.Ф. Бондаренко, М. І. Боришевський, С.Д. Максименко, В.О. Моляко, Н.І. Повякель, О.П. Саннікова, Н.В. Чепелева).

Однак нерозкритими залишилися питання, пов'язані з рівнем прояву професійно важливих якостей фахівця психологічного профілю на різних етапах професійної діяльності. Необхідність визначення тих особистісних показників, які розкривають особливості функціонування практичного психолога на різних етапах його професійної діяльності, зумовили соціальну і наукову значущість вибору теми кваліфікаційного дослідження: «Психологічні особливості професійно важливих якостей особистості практичного психолога з різним стажем роботи».

Мета: Виявити і вивчити психологічні особливості професійно важливих якостей практичних психологів, які працюють у закладах освіти і мають різний стаж професійної діяльності.

Об'єкт дослідження: - психологічні особливості особистості практичного психолога.

Предмет дослідження - професійно важливі якості особистості практичних психологів, які мають різний стаж роботи.

Відповідно до поставленої мети дослідження передбачено вирішення таких завдань:

1. На основі аналізу теоретико-емпіричних досліджень визначити основні напрямки та підходи до вивчення професійно важливих якостей особистості фахівця психологічного профілю.

2. Розробити модель особистості практичного психолога, що працює в системі освіти. В контексті даної моделі виділити професійно важливі якості фахівця, що забезпечують успішність професійної діяльності.

3. Організувати та провести емпіричне дослідження з виявлення рівня сформованості виділених професійно важливих якостей особистості практичних психологів, які працюють в системі освіти.

4. Визначити взаємозв'язок між показниками властивостей особистості практичних психологів, які мають різний стаж роботи в закладах освіти.

Гіпотеза нашого дослідження полягала у перипущенні того, що рівень сформованості професійно важливих якостей особистості практичних психологів, які працюють в системі освіти, має тенденцію як до позитивної, так і негативної зміни в процесі професійної діяльності. Оскільки основною рушійною силою професійного становлення є протиріччя між індивідуальними психологічними особливостями практичного психолога і тими соціально психологічним очікуваннями і вимогами, які пред'являє до конкретних умов професійної діяльності шкільна практика, то загальна ситуація в школі буде обумовлювати спрямованість змін і особливості проявів професійно важливих якостей особистості фахівця психолога в процесі виконання ним своїх професійних обов'язків.

Методи дослідження. Мета і завдання дослідження зумовили необхідність використання комплексу теоретичних і емпіричних методів, що відповідають змісту проблеми та етапам дослідження, в який входять:

1) теоретичні (теоретико-методологічний аналіз проблеми, систематизація наукових літературних джерел, порівняння та узагальнення даних);

2) емпіричні методи дослідження (анкетування, тестування), спрямовані на виявлення професійно важливих якостей практичних

психологів; Дослідницько-експериментальна робота виконувалася на базі шкіл міста Умані та уманського району протягом 2019 - 2021 років.

На першому етапі була побудована модель особистості практичного психолога, що дало можливість: по-перше, вивчити ті очікування, які існують по відношенню до шкільного психолога з боку користувачів його послугами, по-друге, виділити професійно важливі якості фахівця психологічного профілю (у дослідженні брали участь учні загальноосвітніх шкіл, їх батьки, вчителі, практичні психологи та студенти факультету соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, які пройшли педагогічну практику). На другому етапі досліджувалися особливості прояву професійно важливих якостей у практичних психологів, які працюють в середніх загальноосвітніх школах і мають різний стаж роботи.

Теоретична значущість дослідження полягає у розширенні і поглибленні уявлення про зміст професійно важливих якостей особистості практичних психологів, які працюють в установах освіти та уточненні змісту соціального запиту, який існує до практичного психолога з боку користувачів його послугами.

Практична значимість результатів дослідження полягає в тому, що вивчення особистих якостей практичних психологів на різних етапах професійної діяльності дозволить:

- 1) організувати професійну підтримку і корекцію розвитку особистості шкільних психологів;
- 2) розробити практичні рекомендації, спрямовані на створення профілактичних і пропедевтичної програм для практичних психологів.

Апробація результатів дослідження здійснена на Всеукраїнській студентській науково-практичній інтернет-конференції «**Інноваційні освітні технології в Україні: теорія та практика**», яка відбулась 26 лютого 2021 р. в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини на сайті Системи неперервної освіти вчителів початкової школи.

Структура і обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний вміст роботи становить 101 друковану сторінку, основний текст викладено на 88 сторінках. Робота містить 14 таблиць і 1 рисунок. Список використаних літературних джерел включає 111 праць українських і зарубіжних авторів.

ВИСНОВКИ

1. Для вивчення комплексу професійно важливих якостей практичного психолога освіти була використана трьохкомпонентна модель особистості практичного психолога, в структуру якої увійшли: 1) функціональні обов'язки шкільного психолога як основа його професійної діяльності; 2) знання і вміння, необхідні для виконання ним своїх професійних обов'язків; 3) ПВЯ як умова ефективної діяльності фахівця. На підставі моделі була складена анкета, що складається з трьох блоків питань, відповідним змістом трьох компонентів моделі. На питання анкети відповідали різні категорії учасників освітнього процесу: вчителі, практичні психологи, учні, їх батьки, а також студенти 3-5 курсів факультету соціальної та психологічної освіти.

Крім головної мети - виявлення професійно важливих якостей особистості практичного психолога, за допомогою анкетування було здійснено спробу виявлення різних точок зору з боку суб'єктів навчально-виховного процесу на найважливіші в професійному плані складові особистості психолога.

2. Виділені особистісні характеристики є складними психічними феноменами, їх структура включає в себе кілька компонентів, аналіз яких дозволив вийти на інтегральні показники ПВЯ: здатність співпереживати і розуміти позицію іншого; соціальний інтелект; толерантність, емоційна стійкість, несуперечлива ієрархія цінностей, здатність викликати довіру інших людей.

3. В результаті проведеного емпіричного дослідження було встановлено, що рівень розвитку соціального інтелекту більшості практичних психологів знаходиться на середньому і нижче середнього рівні, число

практичних психологів з рівнем розвитку соціального інтелекту нижче середнього збільшується зі зростанням стажу роботи. Отримано достовірні відмінності між рівнем розвитку соціального інтелекту представників 1-ї і 2-ї підгруп. Більшість практичних психологів виявляють досить високий рівень толерантності, при цьому найбільш високий рівень толерантності серед трьох підгруп досліджуваних мають представники 1-ої підгрупи (стаж роботи до 3-х років). Високий рівень толерантності та відсутність стереотипів у молодих фахівців робить їх більш гнучкими у виборі методів роботи, але в той же час менш стійкими в подоланні труднощів і проблем, що виникають у професійній діяльності.

У всіх підгрупах були виявлені досить високі показники емоційної стабільності, зрілості, «сили Я». Чим довше працюють практичні психологи в школі, тим більше вони схильні до прояву домінантності і соціальної самовпевненості.

У більшості практичних психологів, незалежно від стажу роботи, переважають тенденції неконформності і схильність до диз'юнктивних, конфліктних проявів, що супроводжуються вираженою незалежністю думок, завзятістю, тенденцією до лідерства.

4. У процесі професійної діяльності ціннісно-сміслові орієнтації особистості виявляються, закріплюються і коригуються. Було встановлено, що деякі цінності, які були малозначущими для випробовуваних з малим стажем роботи (1-я підгрупа), у практичних психологів зі стажем роботи, що перевищує 10 років (3-я підгрупа), навпаки, були релевантними, але малодоступними. Це такі цінності як: здоров'я, матеріально забезпечене життя, щасливе сімейне життя.

Цінності, які були релевантними, але малодоступними для практичних психологів з невеликим стажем роботи (менше 3-х років): активне життя, краса природи, пізнання, творчість - перестали бути значимими для психологів, чий стаж перевищив 10 років.

В цілому, для практичних психологів з різним стажем роботи спостерігається динаміка зміни провідних цінностей від більш високих, творчих до конкретніших, базових:

- основними значущими цінностями для практичних психологів, які працюють в системі освіти, незалежно від віку і стажу роботи є «любов» і «щасливе сімейне життя»;

- найбільш глибокий внутрішній конфлікт в мотиваційно-особистісній сфері у всіх випробовуваних пов'язаний з «матеріально забезпеченим життям»;

- цінності, що характеризують самоактулізовану особистість, є малозначущими для шкільних психологів.

- практичний психолог як лакмусовий папірець відбиває стан українського суспільства в цілому: декларує високі духовні ідеали, віддає пріоритет життєвим прагматичним цінностям.

5. Узагальнюючи отримані конкретні результати, можна сказати, що з трьох підгруп випробовуваних більш привабливими і відповідними образу психолога є представники 1-ї підгрупи, які мають стаж до 3-х років. Представники інших двох підгруп «негативно» лідирують за різними параметрами, які мають відношення до виділених ПВЯ.

Представники 2-ї підгрупи виглядають більш тривожними, напруженими і дратівливими особистостями з низькою силою «супер-его», в порівнянні з іншими практичними психологами. Психологи 3-ої підгрупи, які пропрацювали в школі більше 10 років, справляють враження суцільних прагматичних особистостей, соціально активних, з хорошою стійкістю до невизначеності, щільно вписалися в шкільну атмосферу, що знайшли свою соціальну та професійну нішу.

6. Виходячи з отриманих даних видно, що гіпотеза дослідження підтвердилася. На основі проведеного аналізу результатів дослідження в групах працюючих психологів можна виділити тенденції не до позитивної зміни і зростання ПВЯ в процесі професійної діяльності, а скоріше тенденції до професійної стагнації, а в деяких аспектах онтогенезу навіть до професійної деформації

особистості практичного психолога. Такий висновок видається правомірним, не дивлячись на те, що заняття психологією в цілому позитивно впливають на особистість практичного психолога, роблячи його соціально зрілим, емоційно стійким, толерантним, вільно мислячим.

Проте:

-рівень прояви таких професійно важливих якостей як: соціальний інтелект, толерантність і альтруїзм не збільшується зі стажем роботи практичного психолога;

-з збільшенням стажу роботи збільшується відсоток внутрішніх мотиваційних конфліктів;

-чим довше працює практичний психолог в системі освіти, тим вищим є у нього рівень авторитарності, егоїстичності, підозрливості, домінантності.

7. Цей феномен, на наш погляд, може бути пояснений такими міркуваннями. Участь людей у професійній діяльності, яка має загальні ознаки, веде до формування у них схожих рис особистості, обумовлених професійними вимогами до психічних і психофізіологічних особливостей людини. Професіоналізація особистості детермінується різними змінними і, перш за все, її соціальним оточенням, отже, загальна обстановка в школі буде накладати свій відбиток на формування особистості шкільного психолога. Більш високі показники по авторитаризму, домінантності у психологів з великим стажем роботи якраз пов'язані з тим, що це люди, які вписалися в шкільну атмосферу, спочатку авторитарну і домінантну, що підтверджено численними дослідженнями. Їх перебування в школі обумовлене тим, що своїми особистісними якостями вони релевантні вимогам, які існують в школі до особистості професіонала будь-якого профілю.

Специфіка роботи психологів відрізняється великою кількістю ситуацій з високою емоційною насиченістю та когнітивною складністю міжособистісного спілкування, а це вимагає від фахівця значного особистого внеску у встановлення довірчих відносин і уміння управляти емоційною напруженістю професійного спілкування, що призводить до емоційного виснаження.

Крім того, тривала і монотонна робота в школі, що не припускає проявів творчих здібностей в достатній мірі, а також нерозвиненість матеріальної бази, може спричинити за собою стагнацію професійного розвитку, яка, однак, не означає припинення розвитку.

8. На цій підставі є правомірним припущення про деяку професійну деформацію практичних психологів освіти. У процесах професійного розвитку має місце своєрідна і явно виражена сензитивність зрілої людини до впливу ряду соціальних і соціально-психологічних умов. Різномічні природні задатки суб'єктів, не підтримані досвідом активної особистісної включеності в професію, без сприятливого професійного середовища не реалізуються спонтанно і не втілюються в інші складні професійно важливі якості та психологічні утворення.

За умови 15-річного стажу, рівень розвитку професійних здібностей виявляється достатнім для ефективної роботи, а зростання професійної майстерності йде за рахунок зовсім інших механізмів. В кінцевому рахунку, професійні деформації практичного психолога можуть розглядатися як варіант професійного розвитку.

9. У перспективі, за нашу думку, необхідно, з одного боку, більш глибоко вивчати негативні компоненти професіоналізації, що призводять особистість на деструктивний шлях освоєння професії, а з іншого боку - здійснити пошук і наукову розробку відповідних процедур, що дозволяють коригувати ці деформації. Для професійної адаптації фахівців і збереження їх професійного довголіття перспективним, на наш погляд, будуть розробка і використання різноманітних видів соціальної, професійної підтримки, що попереджають синдром вигорання і професійну деформацію фахівця. Крім того, проведення дослідження показало необхідність подальшої роботи над проблемою професійного розвитку практичного психолога, пов'язаної з процесом підготовки психологів у ЗВО, що торкається освітніх та виховних технологій.